

La conquesta mallorquina de les Canàries

Autor: Antoni Janer Torrens/Diari 'Ara'

Data de publicació: 14-06-2020

La història d'una aventura atlàntica robada per l'imperialisme espanyol. Article de l'Antoni Janer Torrens per al diari 'Ara' del 6 de febrer del 2016.

La història oficial diu que les Canàries foren incorporades a la cristiandat per Castella quan el 1402 l'aventurer francès Jean de Béthencourt les hi va oferir. Va ser així com, al llarg del segle XV, els castellans conqueriren aquelles set llunyanes i càlides illes situades davant les costes del Sàhara Occidental. Aquesta tesi, però, seria desmuntada el 1960 amb la publicació del llibre *El obispado de Telde: misioneros mallorquines y catalanes en el Atlántico*. L'autor era l'historiador canari, d'ascendència catalana, Antonio Rumeu de Armas, catedràtic en diverses universitats. Rumeu partia de documents trobats en diferents arxius com el de la Catedral de Mallorca, els de Saragossa o el de la seu papal d'Avinyó. Les seves descobertes passaren desapercebudes en el món acadèmic espanyol d'aleshores.

Les monedes parlen

En el llibre, Antonio Rumeu de Armas manifesta així el silenci que hi ha hagut al voltant de la presència mallorquina a les Canàries: "El misterio se trueca en sorpresa ante el cúmulo de extrañas y variadas circunstancias que han hecho factible la pervivencia del sigilo [...]. Para los pueblos de la Corona de Aragón, cuanto aquí se recoge solo puede servirle de legítimo orgullo. Para Mallorca es un preclaro timbre de gloria, por afectarla de manera especial y particularísima. Para Canarias, uno de los más bellos y emotivos capítulos de su historia...".

Moneda mallorquina trobada a Gran Canària

Ara Rumeu, mort el 2006, estaria content de veure que la numismàtica li ha donat la raó. Tot va començar el 1991 en unes excavacions a Cueva Pintada de Gáldar, a Gran Canària. Aleshores es va trobar una moneda que es creia que era o bé castellana o portuguesa. Recentment, però, s'ha descartat aquest origen. Asseguren que la moneda és d'origen mallorquí, més concretament correspondria al temps de Jaume II, sobirà del regne de Mallorca entre el 1276 i

el 1311. Els elements iconogràfics que s'hi han vist i, sobretot, l'anàlisi del seu aliatge han determinat que va ser encunyada un segle abans de la conquesta castellana de Gran Canària. Segons els historiadors, el més probable és que hi hagués arribat a través dels navegants mallorquins, que formaven part de la Corona d'Aragó. Durant l'edat mitjana, i concretament el 1312, les illes Canàries, conegudes a l'antiguitat com les illes Afortunades, van ser redescobertes per Europa. Va ser de la mà del navegant genovès Lancelotto Malocello, el nom del qual serviria per batejar una illa, Lanzarote. L'almirall es va trobar amb una població bastant heterogènia, amb idiomes i creences diferents. Els que habitaven Tenerife eren els guanxes. Els del Hierro eren els bimbaxes; els de La Palma, benahoarites, i els de La Gomera, gomers. En canvi, els naturals de Lanzarote i els de Fuerteventura, que estaven units per un estret braç de mar (la Bocaina), compartien gentilici: «majos» («maxos» en la grafia de l'època) -avui, però, són coneguts, respectivament, com a «conejeros» i «majoreros». Tanmateix, el gentilici de guanxes seria el que s'acabaria fent servir per identificar els pobladors prehistòrics de les Canàries. Tots vivien dispersos en petits regnes anomenats «menceyatos», sota les ordres d'un sobirà conegut com a «guanarteme». Lancelotto havia anat a parar a aquelles exòtiques illes a la recerca de dos compatriotes seus, els germans Vivaldi, que anys enrere s'havien perdut en la travessia cap a l'Índia per Occident. Al cap de vint anys, però, d'instal·lar-s'hi, el genovès seria expulsat per una revolta indígena.

Primers assentaments

Els guanxes, tanmateix, s'haurien de resignar a conviure per sempre amb la presència de nous veïns. Els mariners mediterranis començaven a disposar d'una sèrie d'avenços tecnològics que els facilitaven la navegació per unes latituds impensables. El principal objectiu fou establir rutes segures cap a Orient a la recerca de seda i d'espècies. També, però, interessava penetrar a l'interior d'Àfrica per obtenir or i pedres precioses i per explotar-ne la població com a esclaus. El centre neuràlgic d'aquestes millores nàutiques era Mallorca. Molts dels visitants havien contribuït a crear una important escola de cartògrafs. De fet, del 1339 data la primera carta nàutica mallorquina signada. L'autor és Angelí Dulcert, nom que alguns, tanmateix, creuen que és la catalanització del cartògraf genovès Angelino de Dalorto, que el 1325 havia traçat una carta nàutica similar.

Amb aquest bagatge cartogràfic, Jaume III de Mallorca també fixaria l'atenció en l'altra banda de l'estret de Gibraltar, en un oceà conegut com a mare tenebrosus. Des del 1324 era el sobirà del regne de Mallorca que, a part de Balears, abraçava la Cerdanya i el Conflent, la ciutat de Moltpeller i els enclavaments del Carladès i Omeladès. L'altra part, la Corona d'Aragó, que estava en mans del seu cunyat Pere III el Cerimoniós, incloïa també el regne de València i el comtat de Barcelona. El 1342 Jaume III enviava a les Canàries el capità Francesc Desvalers. Amb tot, no sabem quin va ser el resultat d'aquella missió. Davant tantes anades i vingudes, el Vaticà va voler intercedir-hi. El 1344, des de la seu d'Avinyó, el papa Climent VI va fer lectura de la famosa butlla Tuas devotionis sinceritas, amb la qual creava un nou regne atlàntic, el Principat de la Fortuna. Amb l'encàrrec d'evangelitzar-lo mitjançant la construcció d'esglésies i monestirs, el lliurava al dissortat infant Lluís de la Cerda, membre de la branca reial castellana destronada i refugiat a França. Aquest nomenament és tot un misteri, ja que Lluís de la Cerda era un príncep feble sense un país al darrere. Segons fonts documentades, el 1345 Pere el Cerimoniós va oferir ajuda a Lluís de la Cerda. Els preparatius s'haurien enllestits l'agost del 1346. En tot cas, no tenim dades fiables per saber si aquesta expedició es va dur a terme. L'infant Lluís va morir el juny del 1348 i s'esvairia l'aventura del Principat de la Fortuna. No tornem a tenir notícies documentades de les Canàries fins al 1351, any en què el papa Climent VI expedeix una nova butlla, la Caelestis rex regum. El seu objecte era la creació del bisbat de la Fortuna, que passava a estar sota les ordres del carmelita mallorquí fra Bernat Font (1351-1354). Aleshores els missioners mallorquins, seguint l'esperit catequètic de Ramon Llull, s'establiren dins del regne de Telde, a l'illa de Gran Canària. Va ser així com aquella nova diòcesi passà a titular-se bisbat de Telde.

El cenobi de Valerón, a Gran Canària, està format per 298 compartiments excavats a la roca, d'entre un i tres metres quadrats, distribuïts en vuit plantes.

Indígenes que aprengueren català

Pel que diu al final del segle XVI fra Juan de Abreu Galindo, aquells mallorquins van tenir una bona acollida. Amb la mort de Jaume III, el regne de Mallorca ja havia estat absorbit per la Corona d'Aragó. El 1352 tenim notícia de la preparació d'una nova expedició finançada per dos mercaders illencs, Joan Dòria i Jaume Segarra. S'hi enrolen 30 missioners i 12 indígenes canaris reclutats en incursions anteriors. Segons les cròniques, aquests indígenes havien après català per poder ser instruïts en la fe cristiana amb l'objectiu que, de tornada, ajudassin a evangelitzar els seus compatriotes. El papa Innocenci VI atorgà tota mena d'indulgències als expedicionaris i Pere el Cerimoniós els oferí suport i protecció. Tanmateix, no tenim informació de com va acabar aquella missió, igual que la resta que es van dur a terme al llarg de la segona meitat del segle XIV. El que sí que sabem, però, és que el 1369 el papa Urbà V va demanar als bisbes de Tortosa i Barcelona que enviessin missioners a l'arxipèlag canari.

Per aquells temps la cartografia mallorquina, de la mà de la família jueva Cresques, havia enllestit la seva obra mestra: l'Atlas català. En aquest mapa apareix per primera vegada el sistema insular de l'Atlàntic nord (les Açores, Madeira, les Canàries). A més, sobre les illes Afortunades hi ha una llegenda que recorda la gesta de Jaume Ferrer. Era un intrèpid navegant mallorquí que a mitjan segle XIV va vorejar la costa africana fins al riu de l'Or, que era com s'anomenava aleshores el riu Gàmbia. La llegenda, però, no informa ni de l'èxit ni del fracàs de l'expedició. L'any 1393 la presència mallorquina a les Canàries patí un sotrac important. Segons la Crònica del rey don Enrique III escrita pel canceller Pedro López de Ayala, una expedició de pirates d'origen cantabroandalús saquejà diverses illes. Aquella incursió va causar un gran impacte emocional entre els indígenes. Aquests cremaren les esglésies i mataren comerciants i frares mallorquins que fins aleshores havien tractat amb benignitat. Així ho relatà fra Abreu Galindo: "Un día acordaron matarlos a todos, y así lo hicieron. A los frailes, por el respeto que les tenían, los echaron en una sima que està en el termino de Jinámar, media legua de la mar, camino de Telde [...]. Este fin fue el de los mallorquines..."

Sota domini castellà

Després d'aquest tràgic succés, les següents notícies de conquesta seran del 1402 i parlaran del baró normand Jean de Béthencourt. Amb el seu col·lega Gadifer de la Salle, desembarcà a Lanzarote amb cinquanta-tres homes a la recerca d'un mític líquen anomenat orchilla que s'utilitzava per tenyir teixits. Aquell mateix any Béthencourt, incapaç de continuar la conquesta per manca de mitjans propis, es declarà vassall del rei de Castella Enric III. El 1404 els castellans prengueren el control absolut de les esglésies canàries. Per mitjà d'una butlla papal de Benet XIII s'erigí a Lanzarote un nou bisbat, el del Rubicón. Amb jurisdicció sobre totes les altres illes, fou presidit per l'andalús Alonso de Barrameda. Amb el seu nomenament es posava fi a la influència catalana a les Canàries des del bisbat del Telde.

El 1478, amb el domini de Lanzarote, Fuerteventura, El Hierro i La Gomera, els Reis Catòlics van decidir prendre possessió de les illes més grans i perilloses. La carta blanca, però, els arribà al cap d'un any amb la signatura del tractat d'Alcázar de Toledo, pel qual Portugal acceptava la sobirania de Castella sobre l'arxipèlag. Començà així la fase més sagnant de la conquesta. La primera fou Gran Canària, que se sotmeté després d'una llarga resistència (1478-1483). La seguí La Palma (1492-1493); i finalment Tenerife (1494-1496), que era la més poblada de totes, amb prop de 30.000 habitants.

La invasió castellana es donà per acabada oficialment amb la pau de Los Realejos. Aquesta se segellà el 25 de juliol del 1496 entre els líders guanxes, derrotats a la batalla d'Aguere, i el conquistador Alonso Fernández de Lugo. La submissió a la nova potència europea tingué conseqüències nefastes per a la seva població. Els escassos aborígens que sobrevisqueren a l'etnòcid foren deportats i venuts com a esclaus. Els més dòcils foren assimilats acceptant el nou estatus. Molts d'ells, tanmateix, moriren a causa de l'aparició de malalties fins aleshores desconegudes a l'arxipèlag. A poc a poc aquell botí atlàntic s'anà repoblant amb colons provinents de la Península, anomenats despectivament godos.

Conquesta armada

A les Canàries, doncs, la història també la van escriure els vencedors. Amb tot, Rumeu deixa clara l'empremta mallorquina per aquelles latituds: "El obispado de Telde y sus misiones fueron el primer serio intento de penetración pacífica en países de infieles, ensayado por la Iglesia y acometido por pueblos hispánicos en los albores mismos de los grandes descubrimientos geográficos [...]. Por eso, cuando Castilla reemplazó a Aragón en el usufructo de las aguas atlánticas, dio un giro completo; cambió de táctica, procurando que la conquista por las armas precediese a la evangelización".

Dels gossos als canaris

La mitologia grega identifià les Canàries amb el paradisiac Jardí de les Hespèrides ('d'Occident' en grec), que visità Hèracles en un dels seus treballs. Aquelles llunyanes illes també se solien associar amb els Camps Elisis, el feliç destí d'ultratomba on anaven a parar els esperits amb grans virtuts. Altres volgueren veure en aquest extrem del món conegut l'emplaçament de l'Atlàntida, mite que recollí Plató de fonts egípcies.

En el món romà, les Canàries foren conegudes com les Fortunatae insulae ('illes afortunades'), expressió encunyada per Plini el Vell, que anomenà l'actual Gran Canària com a Insula Canaria ('l'illa dels gossos'). Ens diu que el seu origen es troba en dos gossos de gran mida, que l'any 40 aC uns expedicionaris nòmades haurien capturat per enviar-los com a regal al seu rei. Sembla, però, que aquesta etimologia no té fonament. La paraula podria provenir més aviat del nom de l'ètnia berber que poblava l'illa, els canarii. Avui, tanmateix, l'escut de l'arxipèlag té dos gossos.

Arran de la conquesta castellana, aquell gentilici s'acabaria imposant sobre el conjunt de l'arxipèlag i també donaria nom al famós ocell cantor, el canari, que en el món científic és més conegut com a Serinus canarius. El seu nom actual es popularitzaria a partir del segle XVI, en ser exportats els ocells a la Península.

HISTÒRIA

INCA

06/02/2016 00:00

Antoni Janer Torrens

https://www.arabalears.cat/societat/conquesta-mallorquina-Canaries_0_1517848336.html